

ХОРОВА СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ПОСТАНОВКИ “LES HUGUENOTS” ДЖ. МЕЙЄРБЕРА В МАНГАЙМІ

Кисельова Тетяна Іванівна,

аспірантка кафедри історії української та зарубіжної музики
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського
ORCID ID: 0000-0002-6643-7614

Мета статті – визначити особливості втілення хорового складника опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера в постановці Мангаймського національного театру. Матеріал статті базується на партитурі (нотному тексті) опери Дж. Мейєрбера “Les Huguenots” і відео прем’єрної вистави Національного театру Мангайму 22 січня 2023 року. Спираючись на праці українських і зарубіжних (М. Черкашина-Губаренко, Шан Юн, С. Дьорінг і С. Хенц-Дьорінг) музикознавців з оперної творчості Дж. Мейєрбера дозволило розглянути історію створення оперного шедевра “Les Huguenots” і структурно-композиційної побудови оперного цілого. Аналіз музикознавчих публікацій довів, що виконавські особливості втілення хорового складника опери та постановки, здійснені у XXI столітті, “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера не розглянуто в сучасній музикознавчій літературі, що і зумовлює актуальність даної теми. Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що вперше в музичній науці сконцентровано увагу на вивченні виконавського аспекту втілення хорової складової частини в інноваційній постановці опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера Національним театром Мангайму. Під час наукової розвідки виявлено, що хоровий компонент є безпосереднім учасником оперного конфлікту, який задіяно в усіх вузлових моментах опери. У результаті проведеного аналізу оперного шедевра Дж. Мейєрбера визначено драматургічні функції хору, зокрема, дієву, молитовну, лейтмотивну та функцію коментатора подій. Обрана для аналізу постановка опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера відбулась на сцені Національного театру Мангайму 22 січня 2023 року. У постановочну групу ввійшли режисери Йоссі Вілер і Серхіо Морабіто, хормейстер Даниель Юріс, художнє оформлення сцени створила Анна Фіброк, диригент – Яніс Лепінс. Міжконфесійний конфлікт між протестантами (гугенотами) та католиками в даній постановці не прив’язаний до місця та часу для того, щоб зацікавити увагу на циклічності історичних подій, тому оперний шедевр Дж. Мейєрбера набув популярності за життя композитора і нині не втрачає своєї актуальності.

Ключові слова: опера, творчість Дж. Мейєрбера, оперний хор, драматургія, хорові сцени, інновації постановки.

Kyselova Tetiana. Choral component in the innovative production of G. Meyerbeer’s “Les Huguenots” in Mannheim

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the choral component of G. Meyerbeer’s opera “Les Huguenots” in the production of the Mannheim National Theatre. The material in this article is based on the score (musical text) of G. Meyerbeer’s opera “Les Huguenots” and the video of the Mannheim National Theatre’s premiere performance on 22 January 2023. Relying on the works of Ukrainian and foreign musicologists (M. Cherkashyna-Gubarenko, Shan Yun, S. Döring and S. Henz-Döring) on the operatic works of G. Meyerbeer, the research allowed us to consider the history of the creation of the opera masterpiece “Les Huguenots” and the structural and compositional construction of the opera as a whole. The analysis of musicological publications has proved that the performance features of the choral component of the opera and the staging of G. Meyerbeer’s “Les Huguenots” in the XXI century have not been considered in the contemporary musicological literature, which determines the relevance of this topic. The scientific novelty of the research results lies in the fact that for the first time in music science, attention is focused on the study of the performance aspect of the choral component in the innovative production of G. Meyerbeer’s opera “Les Huguenots” by the National Theatre of Mannheim. The research has revealed that the choral component is a direct participant in the operatic conflict, which is involved in all the nodal moments of the opera. In the course of the analysis of G. Meyerbeer’s opera masterpiece, the dramatic functions of the chorus are identified, in particular, the effective, prayerful, leitmotif and commentary function. The production of G. Meyerbeer’s opera “Les Huguenots” selected for analysis took place at the National Theatre of Mannheim on 22 January 2023. The production team consisted of directors Yossi Wheeler and Sergio Morabito, choirmaster Daniel Juris, stage design by Anna Fibrock, and conductor Janis Lepins. The inter-confessional conflict between Protestants (Huguenots) and Catholics in this production is not tied to a place and time in order to focus on the cyclical nature of historical events, so G. Meyerbeer’s operatic masterpiece gained popularity during the composer’s lifetime and still remains relevant today.

Key words: opera, works by G. Meyerbeer, opera choir, dramaturgy, choral scenes, staging innovations.

Вступ. Оперна творчість Джакомо Мейєрбера справила значний вплив на розвиток французької оперної традиції першої половини XIX ст. Німецький композитор став реформатором французької опери, унаслідок чого з’являється новий жанр – велика французька опера. М. Черкашина-Губаренко вважає, що Дж. Мейєрбер мав «синдром оперного реформаторства, який можна назвати спадковим геном німецької оперної культури» [1, с. 90]. На думку Шан Юн, успіх творчості Дж. Мейєрбера полягає «в органічному синтезі німець-

кої, італійської та французької якостей, що формувалися на основі жанрових переваг композитора, орієнтованих на сферу музичного театру та духовної музики» [3, с. 93]. Саме цим і вирізняється оперний твір “Les Huguenots”, який було створено в тандемі з лібретистом Е. Скрібом. Прем’єра відбулась 29 лютого 1836 р. в Парижі, а згодом опера Дж. Мейєрбера отримала виконавські версії як в Європі, так і в Америці. У XXI ст. опера “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера не втрачає своєї актуальності, про що свідчать постановки в багатьох

театрах світу, а саме: у Брюсселі (2011 р.), Кілі (2016 р.), Парижі (2018 р.), Дрездені (2019 р.), Берліні (2020 р.), Марселі (2023 р.) та Мангаймі (2023 р.).

Матеріали та методи. Матеріал статті базується на дослідженнях сучасних українських і зарубіжних музикознавців: С. Дьорінгінг і С. Хенц-Дьорінг [5], М. Черкашиної-Губаренко [1; 2], Шан Юн [3] та інших. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні історичного методу, запровадженого для виявлення історії створення опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера; жанрово-стильового; міждисциплінарного та виконавського підходів, що допомагають розкрити інновації опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера в постановці Національного театру Мангайму.

Результати. Твір “Les Huguenots” – вершина творчості Дж. Мейєрбера, один із найяскравіших зразків жанру великої французької опери. Опера написана Дж. Мейєрбером в 1836 р. за романом Проспера Меріме «Хроніка часів Карла IX» у співпраці з лібретистом Е. Скрібом, який створив досить вільне романтичне трактування жаклівих подій Варфоломійської ночі (із 23 на 24 серпня 1572 р.). Ночі, під час якої відбулись масові вбивства гугенотів у Франції, учинені католиками напередодні Дня святого Варфоломія.

Шан Юн вважає, що роман П. Меріме й оперний твір Дж. Мейєрбера «радіше характеризуються кардинальними розбіжностями, ніж збігами» [3, с. 109], М. Черкашина-Губаренко підкреслює, що загальним для літературного першоджерела та музичного твору є «прагнення оживити історію, відтворити її події із середини через сприйняття героя-сучасника» [1, с. 61]. Як зазначає Шан Юн, головна відмінність творів «проявляється в підході до оцінки протидіючих сторін представленого релігійного конфлікту – католиків і гугенотів. П. Меріме не виявляє прихильності до ворогуючих сторін, побічно засуджуючи фанатизм офіційної церкви в будь-якому її конфесійному прояві, симпатії авторів «Гугенотів» більшою мірою схиляються до протестантів» [3, с. 109].

На думку М. Черкашиної-Губаренко, «історія як минуле – фрагмент, вичленований із нескінченного часового потоку – виявляється точкою відліку виявлення цінностей, висхідних до якихось вищих рівнів буття – тих самих, до яких завжди спрямоване справжнє мистецтво» [2, с. 78]. Німецький музикознавець С. Дьорінгінг і С. Хенц-Дьорінг вважають, що твір є не тільки історичним за змістом, а й став частиною дискурсу, який вівся довкола нього. У 1829 р. відбулися прем'єри чотирьох п'єс на тему Варфоломійської ночі, що, на думку дослідників, стали наглядним прикладом для Дж. Мейєрбера та його лібретиста: «Оперний шедевр “Les Huguenots” можна описати як твір, що віддзеркалює минуле в майбутнє» [5, с. 61].

Оперний конфлікт оперного шедевра базується на ворожнечі двох конфесій, на тлі якої розвивається любовна лінія Рауля та Валентини – гугенота та католички. С. Дьорінгінг і С. Хенц-Дьорінг у своїй роботі цитують Г. Гейне, де наголошено, що Дж. Мейєрбер в опері оспівує «свої внутрішні та зовнішні ворожнечі,

свій емоційний конфлікт і свою боротьбу, надію <...> та власні страждання» [5, с. 61–62].

Перша постановка опери відбулась 29 лютого 1836 р. в Парижі, прем'єра на сцені Мангаймського театру пролунала 29 серпня 1842 р. Історія завжди циклічна, її привиди будуть переслідувати нас вічно. Саме під такою егідою пройшла прем'єра опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера на сцені Національного театру Мангайму 22 січня 2023 р.

У постановочну групу ввійшли режисери **Йоссі Вілер** (швейцарський театральний і оперний режисер, член Берлінської академії мистецтв, Баварської академії образотворчих мистецтв і Німецької академії виконавських мистецтв) і **Серхіо Морабіто** (драматург і оперний режисер італійсько-німецького походження, член Німецької академії виконавських мистецтв); хормейстер – **Дані Юріс** (керівник хору в Національному театрі Мангайму, лауреат міжнародних диригентських конкурсів); художнє оформлення сцени створила **Анна Фіброк** (художниця з декорацій, костюмів, режисерка, професорка сценічного дизайну в Академії образотворчих мистецтв у Відні). Вистава відбулася під орудою диригента **Яніса Лієпіньса** (латвійський оркестровий і хоровий диригент, заступник генерального музичного директора Національного театру Мангайму).

П'ятиактний оперний шедевр було виконано без жодного купюра, вистава тривала чотири години п'ятдесят хвилин. За словами Сергіо Морабіто, «керівництво театру не бачить сенсу в корегуванні або редагуванні роботи, як це часто трапляється. Свобода оперної режисури полягає не в редагуванні оперного лібрето або партитури, а в підривному і творчій насолоді від того, що її визначають інші. Чим буквальніше і точніше ми читаємо, тим більше уяви нам потрібно вкладати» [4, с. 8]. Саме тому постановка не містила пишних декорацій, адже постановники залишали місце для фантазії глядачів. Обираючи декорації та костюми для вистави, Анна Фіброк не прив'язує конфлікт опери до часу та місця. На сцені з'являються чоловічий хор в образі аристократів, що повернулись із гри в теніс, гугеноти мають костюми відповідні епосі Варфоломійської ночі, а жіночий хор – одягнений за модою Голівуду 30–40-х рр. У п'ятій дії на балу герої опери знову з'являються в костюмах, що відповідають XVI ст., а саме 1572 р.

Жанр великої французької опери для постановників є асоціацією з історичним фільмом. Саме тому в основі інтерпретації Національного театру Мангайму лежать принципи режисури, властиві для історичної кінострічки. Принцеса Маргарита фон Валуа постає в образі режисерки «фільму», розриває заручини Валентини та графа Неверського, щоб дозволити «змішаний шлюб» між католичкою (Валентиною) та гугенотом (Раулем).

Незважаючи на те, що опера Дж. Мейєрбера має назву “Les Huguenots”, ця конфесія у творі має меншу чисельність. Серед солістів – це Рауль і його слуга Марсель – хори у третій та в п'ятій дії опери, гості «на кривавому весіллі» [4, с. 15]. Режисери посилили драматургічну роль гугенотів завдяки їх появі під час увертюри

до опери як примар – жертв католицького терору. Так постановники підкреслюють значення тематичного матеріалу увертюри, адже за її основу композитором обрана тема протестантського хоралу М. Лютера “Ein feste Burg ist unser Gott”, що є лейтмотивом-характеристикою гугенотів. Як зазначає Шан Юн, «інтерес Дж. Мейєрбера до названого протестантського хоралу було зумовлено національно-культурною традицією (Німеччина), яка спочатку стала базисом музичної освіти Дж. Мейєрбера» [3, с. 113]. Тема протестантського хоралу, трансформуючись тембрально, звучить у кожній дії, окрім четвертої, підсилюючи кульмінаційні зони.

Режисер-постановник Яніс Ліпінс зазначив, що збільшення численності гугенотів відбувалося і виведенням солістів оркестру на сцену в образі закривавлених мертвих душ, а саме: у першій дії виконавця партії віоли де амур, у другій – флейтист, у п'ятій дії – бас-кларнетист. Музичні інструменти персоналізуються, спілкуючись із персонажами. Вигляд гугенотів не змінюється, вони від початку і до кінця опери в синцях та в закривавленому одязі, що є символом неминучості смерті.

Католики в опері Дж. Мейєрбера представлені героями, це: Маргарита фон Валуа, граф де Сен-Брі, Валентина де Сен-Брі, граф де Невер, Коссе, Мерю, Де Рецт і Таванн, хори дворян, придворних дам, монахів у п'яти діях опери. Як підкреслює М. Черкашина-Губаренко, в опері Дж. Мейєрбера «табір католиків змальовано у вигляді колективного портрета, позбавленого самостійних яскравих особистостей» [2, с. 78].

У першій дії розкривається суть релігійного конфлікту опери протиставленням гугенотів католикам. У першій дії в постановці Національного театру Мангайму з'являється досить великий чоловічий хор “*Des jours de la jeunesse*” («Дні молоді») із 36 артистів хору та солістів (граф де Невер, Коссе, Мерю, Де Рецт та Таванн). Це католики, які грають у теніс «на кістках» гугенотів.

М. Черкашина-Гебаренко вважає, що перший акт можна умовно розділити на чотири розділи, де перший «зорієнтований на відтворення звичаїв французького аристократичного середовища. Початковий ансамбль і хор відтворюють музичними засобами невимушено-ігровий стиль спілкування. Мелодії пісенно-танцювального складу зазнають характерної обробки. Це і легкий скерцозний рух, і балансування парного та непарного метрів, і «м'які» синкопи, вишукані тріольні «віньєтки», що асоціюються з формулами світської галантності. Виразальні засоби націлені на імітацію стилю, що спирається на розроблений становий етикет і водночас характеризує обстановку веселої чоловічої вечірки» [2, с. 62].

У другій дії постановки Національного театру Мангайму глядач поринає в атмосферу зйомок голлівудської кінострічки. На початку акту на сцені задіяно хор католиків “*Sombre folie*” («Темне божевілля»), які крокують перед вибагливою режисеркою фільму – Маргаритою, ніби на кастингу.

У третій дії відбувається весілля Валентини та графа де Невера, а згодом дуель графа Сен-Брі

та Рауля. У даній постановці дуелянтів зображено як боксерів на рингу. Хор у третій дії створює образи католицьких жінок “*C'est le jour du dimanche*” («Це неділя, це день відпочинку»), які моляться, і хор солдатів-гугенотів “*Viva la guerre!*” («Хай живе війна!»). Чергування молитви католиків і пісні солдатів-гугенотів веде до неминучого конфлікту, який Дж. Мейєрбер «відкладає», уводячи у третю дію пісні та танці циган.

У четвертому акті мішаний хор з'являється на молитву у храмі з білими хрестами на спині, що є відмітною ознакою католиків. Католики благословляють зброю на вбивство протестантів: “*Oui, gloire au dieu vengeur!*” («Так, слава мстивому Богу!»), демонструють свою істинну, кровожерливу натуру. Символічним є те, що ця сцена відбувається у храмі. Таким чином постановники підкреслюють фанатизм віри католиків. Шан Юн зазначає, що «композиція сцени є розгорнутою тричастинною побудовою з контрастним середнім розділом і динамізованою репризою. У першому, експозиційному розділі розкривається план змови католиків, що передбачає криваві події Варфоломійської ночі. Основна тема, що в експозиції гордовито й карбовано звучить у партії Сен-Брі, передається в динамічній репризі квартету й унісонному чоловічому хорі, набуваючи колосального розмаху та сили. Жага помсти об'єднує всіх учасників сцени; саме тут релігійний фанатизм досягає свого апогею» [3, с. 123].

У п'ятій дії звучить протестантський хорал у партії закулісного жіночого хору (гугеноти) “*Dieu est notre forteresse*” («Господь наш оплот»). Як зазначає Шан Юн, даний хорал звучить «на противагу хору освячення зброї в четвертому акті <...> в оркестровій прелюдії до опери він символізує твердість і непохитність віри гугенотів, серед яких виявляються головні герої опери, які приймають в результаті мученицьку смерть за віру» [3, с. 126]. Протестантський хорал перериває закулісний хор католицьких солдатів “*Par le fer et par l'incendie*”, гаслом яких є винищення «нечистого роду». Загибель протестантів є розв'язкою драматичного конфлікту опери Дж. Мейєрбера.

Хоровий колектив Національного театру Мангайму володіє широкою динамічною палітрою, кульмінаційні вершини рельєфно вибудовані під час репетиційного процесу. Перевага статичності в мізансценах під час співу хору сприяла досягненню монолітності звучання мішаного хору, тембрально насиченого – чоловічого, жіночого, ритмічного й динамічного ансамблю між солістами, оркестром і власне хором. Темпова драматургія втілена диригентом Янісом Лієпінсом надзвичайно рельєфно, відповідно до композиторських позначок у партитурі оперного шедевра.

Хор задіяний у всіх вузлових моментах опери, він є безпосередньо учасником конфлікту, бо поділений на два ворожі табори: католиків (народ, солдати) та протестантів (жінки, народ, солдати). Драматургічні функції хорового чинника зумовлені головним конфліктом оперного цілого – міжрелігійним протистоянням, можуть бути визначені таким чином:

- дієва (хор католицьких дворян, I дія; хор солдатів (гугенотів), III дія; освячення зброї, IV дія);
- молитовна (літанія католичок, III дія; протестантський хорал, V дія);
- лейтмотивна (протестантський хорал, V дія);
- коментатор подій (чоловічий хор католиків, I дія; хор католицьких солдатів, V дія);
- колористична та функція відсторонення (хор циган, III дія).

За словами Сергія Морабіто, для постановників було важливо передати головну ідею оперного шедевра Дж. Мейєрбера, а саме: пригнічення релігійної меншини іншою релігією і те, що влада використовує релігію у власних цілях, щоби сакралізувати насильство [4, с. 13].

Висновки. У підсумку аналізу постановки опери Дж. Мейєрбера “Les Huguenots” Національним театром Мангайму 22 січня 2023 р. виявлені такі інновації:

- концепція постановки будувалася на перенесенні міжконфесійного релігійного конфлікту між католиками та гугенотами у часопросторі, зі зміною XVI ст.

на XX ст., Парижу – на Голлівуд. Таким чином підкреслено позачасові рамки релігійних протистоянь, що спостерігаємо й у XXI ст.;

- відповідно до назви опери “Les Huguenots”, було посилено численність гугенотів сценічним введенням артистів оркестру в образах примар загиблих протестантів;

- образи аристократів переосмислені з погляду їхнього буття у XX ст., де, зокрема, Маргарита де Валуа – режисерка кінострічки;

- артисти хору створюють образи католиків і гугенотів, уособлюючи основний конфлікт опери “Les Huguenots” Дж. Мейєрбера;

- ідея створення оперної постановки як історичної кінострічки зумовила необхідність перебування на сцені різних груп хорового колективу в одязі XX ст. (католики) та XVI ст. (гугеноти);

- визначено драматургічні функції хорового чинника оперного цілого, серед яких – дієва, молитовна, лейтмотивна тощо.

Література:

1. Черкашина-Губаренко М. Історична опера епохи романтизму: досвід дослідження. Київ : Музична Україна, 1986. 152 с.
2. Черкашина-Губаренко М. Музика і театр на перехресті епох : у 2 т. Суми, 2002. Т. 1. 184 с.
3. Шан Юн. Містеріальні аспекти «великої» французької опери та їх відтворення у творчості Дж. Мейєрбера та Ж. Ф. Галеві : дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.03. Одеса, 2021. 211 с.
4. Die Hugenotten Giacomo Mezerbeer. NTM (22.01.2023). Pfalzbad Ludwigshafen, 2023. 72 s.
5. Döhring Sieghart, Henze-Döhring Sabine. Giacomo Meyerbeer. Der Meister der Grand Opéra. Eine Biografie Cover. C.H. Beck Verlag, München, 2014. 272 s.

References:

1. Cherkashyna-Hubarenko, M.R. (1986). Istorychna opera epokhy romantyzmu : (dosvid doslidzhennia) [Historical opera of the Romantic era : (research experience)]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 152 s. [in Ukrainian].
2. Cherkashyna-Hubarenko, M.R. (2002). Muzyka i teatr na perekhresty epokh: u 2 t [Music and theatre at the crossroads of epochs]. Sumy. T. 1. 184 s. [in Ukrainian].
3. Die Hugenotten Giacomo Mezerbeer (2023). NTM (22.01.2023). Pfalzbad Ludwigshafen. 72 s. [in German].
4. Shan Yun (2021). Misterialni aspekty “velykoi” frantsuzkoi opery ta yikh vidtvorennia u tvorchosti Dzh. Meierbera ta Zh. F. Halevi [The Mysterious Aspects of the “Great” French Opera and Their Recreation in the Works of G. Meyerbeer and J.F. Halévy] (Candidate’s thesis). Odesa : Odes. nats. muz. akad. im. A.V. Nezhdanovoi. 211 s. [in Ukrainian].
5. Döhring, Sieghart, Henze-Döhring, Sabine (2014). Giacomo Meyerbeer. Der Meister der Grand Opéra. Eine Biografie Cover. C.H. Beck Verlag, München. 272 s. [in German].